

Z Katedry Prawa Rzymskiego U.M.C.S
Kierownik: z prof. dr Adam Wiliński

Adam WILIŃSKI

***Destinatio* w inskrypcji z Heba a system
i praktyka wyborcza wczesnego pryncypatu*)**

***Destinatio* в надписи из Геба по сравнению с системой
избирательной практикой во время раннего принципата**

***Destinatio* in the Inscription from Heba and the System
and Practice of Elections under the Early Principate**

I

Inskrypcja z Heba stała się tematem licznych prac naukowych, dotyczących zarówno ustalenia samego tekstu tejże jak i szeregu zagadnień z zakresu filologii, archeologii a zwłaszcza historii prawa wczesnego pryncypatu¹. W centrum zainteresowania history-

*) Por. A. Wiliński, Inskrypcja z Heba, Uwagi o nowym źródle do historii rzymskiego prawa wyborczego, w Czasop. Prawno-Historycznym, t. V, 1953, ss. 11—38 (cyt.: Czas Pr-Hist. V), gdzie zamieszczono tekst ww. 5—50 inskrypcji. Po oddaniu do druku powyższej pracy znaleziono dodatkowo dwa nowe, niewielkie fragmenty tablicy z Heba. W związku z tym należy obecnie poprawić rekonstrukcję kilku wierszy inskrypcji następująco: 5. *utiq ad X. centur Caesarum quae de cos pr destinandis suffragium ferre solent adiciantur V centuriae et cum 7. primae X citabantur C et L Caesar adpellentur insequentes V Germanici Caesaris inq is omnibus centur 8. senatores et equites...* 29. *et ad primam cistam accedere et suffragium ferre iubeat deinde cum ita tulerint suffragium et ad subsellia* 30. *redierint ex eadem tribu vocet equites eosq in eandem cistam suffragium ferre iubeat deinde alteram et...*

Por. J. H. Oliver i R. E. A. Palmer, *Text of the Tabula Hebana*, American Journ of Philology, t. 73, 3, Baltimore, Maryland, lipiec 1954 (cyt. Oliver-Palmer); E. Schönbauer, *Neue Bruchstücke der Heba-Inschrift*, Anz. d. Osterr. Ak. d. Wiss., Phil.-Hist. Kl., 24, 1952, Wiedeń 1953 (cyt. Schönbauer, Neue Br.); U. Coli, *Due nuovi frammenti della T. H.*, La parola del passato, 21, 1951 (praca niedostępna mi).

¹ Do zagadnień historii prawa odnoszą się następujące prace: U. Coli, komentarz do pierwszego wydania inskr. z Heba, Not. d. scavi, t. I (72), Rzym

ków prawa znalazły się przede wszystkim problemy, związane z opisanym w ww. 5—50 inskrypcji postępowaniem destynacyjnym w specjalnym zgromadzeniu, złożonym z senatorów i części ekwitów należących do dekurii sądowych. Zgromadzenie to powołane było do ustalania kandydatur wyborczych (*destinatio*) na stanowi-

1948; tenże, *La destinatio magistratum in una nuova iscrizione dell' epoca di Tiberio*, BIDR, t. 53—54, 1948 (cyt. Coli, *La dest.*); tenże, *Nuove osservazioni e congetture sulla „tabula Hebana“*, Iura III, 1952 (cyt. Coli, *Nuove osserv.*) F. De Visscher, *La table de bronze de Magliano*, Bull. de l'Acad. royale de Belgique, Cl. des lettres, 5 ser. t. 35, 1949; tenże, *La table de Heba et la décadence des comices centuriates*, Rev. hist. de dr. fr. etr., t. 29, zesz. 1, 1951 (cyt. De Visscher, *La table*); tenże, *Tacite et les réformes électorales d'Auguste et de Tibère*, Studi Arangio-Ruiz, II, 1953 (cyt. De Visscher, *Tacite*); tenże, *La tabula Hebana et les aspects politiques de la réforme électorale d'Auguste*, Bull. de l'Acad. royale de Belgique, Cl. des lettres, 5 ser. t. 37, 1951; tenże, *La tabula Hebana e gli aspetti politici della riforma elettorale di Augusto*, Atti dell' Acad. di Sc. L. e Arti di Modena, 5 ser., t. 9, 1951 (cyt. De Visscher, *La tabula* — praca identyczna z poprzednią pozycją); tenże, *La „destinatio“*, *La parola del passato*, 14, 1950, oraz *A propos d'une nouvelle interpretation de la „tabula Hebana“*; tamże, 18, 1951; E. Schönbauer, *Neue staatsrechtliche Erkenntnisse aus der Inschrift von Heba*, Anz. d. Österr. Ak. d. Wiss., Phil.-Hist. Kl., 8, Wiedeń 1950; tenże, *Rechtshistorische Erkenntnisse aus einer neuen Inschrift*, RIDA, t. 6, Bruksela 1951 (cyt. Schönbauer, *Rechtshist. Erk.*); W. Seston, *La table de bronze de Magliano et la réforme électorale d'Auguste*, C. R. de l'Acad. des Inscr. et B.—L., 1950 (cyt. Seston, *La table*); A. Piganiol, *La procédure électorale de la destinatio selon la table de Magliano*, C. R. de l'Acad. des Inscr. et B.—L., 1951 (cyt. Piganiol); H. Nesselhauf, *Die neue Germanicus-Inschrift von Magliano*, Historia, I, 1, 1950; A. Montenegro, *La Tabula Hebana*, Rev. de est. políticos 40, 1951; M. A. Levi, *La „tabula Hebana e il suo valore storico*, *La parola del passato*, 14, 1950; M. Gelzer, *Zur neuen Germanicus-Inschrift*, Festschr. f. R. Egger, Beitr. z. älteren europ. Kulturgeschichte, I, Klagenfurt 1952 (cyt. Gelzer); E. Meyer, *Neuere Erkenntnisse u. Forschungen auf dem Gebiete d. röm. Staatsrechts*, *Die Welt als Geschichte*, XIII, 1953; G. Tibiletti, *Principe e magistrati repubblicani: Ricerca di storia Augustea e Tiberiana*, Studi pubbl. dall' Ist. Ital. per la storia antica, IX, 1953 (por. recenzja E. Schönbauera w Iura V, 1954, ss. 317—327); J. A. O. Larsen, *The Judgement of Antiquity on Democracy*, Class. Phil., 19, 1954

Krótkie wzmianki i komunikaty: G. De Sanctis, Riv. fil. class. 27, 1949, (cyt. De Sanctis); W. Seston, Komunikat na sesji „Journées d'histoire du droit et des Institutions“, Siena, 1950 (cyt. Seston, Komunikat).

Poza tym istnieje szereg prac, zajmujących się inskrypcją z Heba z punktu widzenia filologicznego lub archeologicznego (A. Minto, F. Della Corte, W. Seston, F. Castagnoli) bądź traktujących o innych zagadnieniach historycznych, pośrednio związanych z tą inskrypcją (G. Tibiletti, A. Dell'Oro, Cl. Gatti, W. Seston).

ska konsulów i pretorów, przed formalnym wyborem (*creatio*) tych magistratur. W ramach tej problematyki podjęto w literaturze naukowej badania nad kwestią organizacji owego zgromadzenia i procedurą samej destynacji; zajmowano się pochodzeniem i treścią nieznaną w oryginalnym brzmieniu *legis Valeriae Corneliae* z r. 5 n.e. oraz zmianami, jakie wprowadziła do niej *rogatio* z r. 20 n.e., przekazana w tekście inskrypcji; usiłowano ustalić stosunek zgromadzenia destynacyjnego do komicji wyborczych, bądź też wyjaśnić niektóre kwestie luźno związane z zagadnieniem destynacji etc. Wszystkie te szczegółowe problemy, traktowane przy tym w wielu wypadkach w oderwaniu od całokształtu stosunków społecznych i politycznych wczesnego pryncypatu, w znacznym stopniu odwróciły uwagę badaczy od zagadnienia zd. m. podstawowego: jakie mianowicie było realne znaczenie postępowania destynacyjnego, opisanego w inskrypcji z Heba, w życiu społeczno-politycznym pryncypatu. O ile niekiedy — raczej ubocznie — zajmowano się tym pytaniem, wypowiedziano opinię, że znaczenie to było niewielkie. Nie uzasadniono jednak owego poglądu gruntowniej, bo nie stawiano sobie — lub jedynie marginesowo² — pytania, dla czego tak było.

Próba odpowiedzi na to pytanie ma znaczenie bardzo istotne. Dopiero bowiem wyjaśnienie tej ostatniej kwestii może wystarczająco uprawdopodobnić wspomniany pogląd o niewielkim znaczeniu zgromadzeń destynacyjnych za pryncypatu. Nie wydaje się bowiem poprawne opieranie go jedynie na fakcie milczenia źródeł historycznych o instytucji zgromadzenia destynacyjnego, skoro przy bardzo niekompletnym ich stanie dla okresu pryncypatu nie można wykluczyć, że właśnie dotyczące destynacji źródła zaginęły. Wyjaśnienie wątpliwości co do praktycznego zastosowania postępowania destynacyjnego pozwoli także ocenić, czy dalsze zajmowanie się wewnętrznymi szczegółami tego postępowania nie byłoby jedynie bezpłodnym naukowo formalizmem. Po wtóre — badania podjęte w wskazanym kierunku, w ścisłym powiązaniu z niektórymi zagadnieniami stosunków społeczno-politycznych za Augusta i Tyberiusza, mogą z kolei dorzucić nowe spostrzeżenia co do charakteru prawnopolitycznej nadbudowy wczesnego pryncypatu w ogólności.

² Por. De Visscher, *La table*, s. 32; Schönbauer, *Rechtshist. Erk.*, s. 260; tenże, *Neue Br.*, s. 391 i n.

Z tych względów wydaje się celowe opracowanie wskazanej wyżej problematyki, mimo istnienia już obfitej literatury o inskrypcji z Heba i mimo tego, że w pewnej części była mi ona dostępna jedynie pośrednio, na podstawie recenzji, streszczeń w przeglądach bibliograficznych lub głosów polemicznych w innych pracach naukowych³.

II

Przypomnijmy na wstępie najważniejsze postanowienia ustaw, dotyczących *destinatio*, o jakich dowiadujemy się z inskrypcji hebańskiej, a także inne źródła, obrazujące sposób i przebieg wyborów magistratur pochodzenia republikańskiego za Augusta i Tyberiusza.

Z wspomnianej inskrypcji wynika, że w r. 5 n.e. konsulowie L. Valerius Messalla Volesus i Cn. Cornelius Cinna Magnus przeprowadzili uchwalenie ustawy (*lex Valeria Cornelia*), wedle której specjalne zgromadzenie, składające się z senatorów (i osób, którym *in senatu sententiam dicere licet*) oraz ekwitów należących do dekurii sądowych *iudiciorum publicorum* miało dokonywać *destinatio*, tj. ustalać kandydatury w szczególności na stanowiska konsulów i pretorów. Zgromadzenie to podzielone było na 10 centurii, które ku czci młodo zmarłych wnuków (a zarazem przysposobionych synów) Augusta nazywały się *centuriae Cai et Lucii Caesarum*. Przepisana była specjalna procedura głosowania (połączonego z losowaniem) w owych 10 centuriach celem dokonania *destinatio*. *Rogatio* z r. 20 n.e., stanowiąca treść ww. 5—50 tablicy z Heba, nowelizuje przepisy *legis Valeriae Corneliae*, wprowadzając dodatkowo 5 centurii *Germanici Caesaris*, celem uczczenia zmarłego w r. 19 n.e. Germanika. W związku z tym ulegają też zmianie niektóre przepisy dotyczące sposobu głosowania⁴. Prawdopodobnie później, w r. 23 n.e., uchwalono jeszcze jedną ustawę analogicznej treści na cześć zmarłego Druzusa młodszego, syna Tyberiusza, jak

³ Dotyczy to wszystkich artykułów, ogłoszonych w „La parola del passato” oraz prac. G. Tibilettiego, H. Nesselhaufa, M. Gelzera, E. Meyera, A. Montenegro i komunikatu W. Sestona na sesji w Sienie, 1950 i.

⁴ Co do szczegółów zob. Czas. Pr.-Hist. V, s. 24 i n.

to wynika z fragmentów znalezionej w Hiszpanii *tabulae Illicitanae*⁵.

Wszystkie te informacje stały się w nauce prawdziwą rewelacją, bowiem żadne inne źródła historyczne nie zawierają wzmianki o *lex Valeria Cornelia* lub *rogatio* z r. 20 n.e., ani też nie wspominają o istnieniu specjalnych zgromadzeń destynacyjnych o składzie mieszanym, tj. z udziałem senatorów i części ekwitów. Z danych źródłowych u Diona Kasjusza, Tacyta, Swetoniusza wynika odmienny obraz systemu wyborczego w początkach pryncypatu.

Jesli chodzi o panowanie Augusta, w szczególności o okres od r. 27 prz.n.e., kiedy to August formalnie złożył swą władzę w ręce senatu i ludu rzymskiego⁶, to wydaje się, że cesarz ten w swej polityce wyborczej sięgnął początkowo do wzorów republikańskich, przywracając formalnie wybór magistratur pochodzenia republikańskiego w komicjach wyborczych. Oficjalna ingerencja Augusta w wybory ograniczała się przede wszystkim do tępienia nadużyć wyborczych⁷. Faktycznie jednak August, dzięki swej *auctoritas*⁸, wywierał w razie potrzeby decydujący wpływ na wynik wyborów, wskazując na swoich kandydatów, przede wszystkim za pomocą *suffragatio*, tj. nieobowiązującej formalnie propozycji wybrania oznaczonego kandydata, połączonej z werbowaniem głosów wyborców, lub w wyjątkowych wypadkach za pomocą *commendatio*, tj. drogą wiążącego polecenia wybrania danego kan-

⁵ Niewykluczone jednak, że owa tablica jest tylko jeszcze jedną kopia *rogatio* z r. 20 n.e., jak twierdzi Alvaro d'Ors, *Tabula Illicitana (Un nuevo fragmento)*, Iura 1950, s.283, Por. Coli, *Nuove osserv.*, s. 99 uw. 39.

⁶ Por. Augustus, *Index rerum a se gestarum* (rec. J. P. Carratelli, Collana di studi greci XI, Neapol 1947), c. 34; Dio Cass. (rec. Melber 1928), 53, 4. Z bogatej literatury por. np. F. De Martino, *Lo stato di Augusto*, Neapol 1936, s. 12; P. de Francisci, *Arcana imperii*, III, 1, Mediolan 1948, s. 237 i n.; Augustus, *Studi in occasione del bimillenario Augusteo*, Rzym 1938, s. 1—100; wyczerpującą analizę źródeł oraz krytykę dotyczącą literatury burżuazyjnej daje N. A. Maszkin, *Principat Awgusta*, Moskwa 1949, s. 310 i n.

⁷ Por. Suet. Aug. 40: *Comitiorum quoque pristinum ius reduxit ac multiplici poena coercito ambitu...*; tamże, 56: *Ferebat et ipse suffragium in tribu, ut unus ex populo...*; Dio Cass. 56, 40, 4: τὸ τε ἀξίωμα τῶν ἀρχαιρεσιῶν αὐτῶ (tj. ludowi) ἐτήρησε ...; tenże, 54, 16, 1; 55,5, 3 (o przekupstwie wyborczym); Coli, *Nuove osserv.* s. 109 i n.; De Visscher, *La tabula* (Bruksela), s. 178.

⁸ Por. August, *Index*, 34: *auctoritate omnibus praestiti...*; z ogromnej literatury o *auctoritas* przede wszystkim N. A. Maszkin, op. cit. s. 334 i n.; 400—401, z obszerną analizą źródeł i własną przekonywającą koncepcją.

dydata⁹. W rezultacie tego współistnienia republikańskiej fasady prawa wyborczego z faktyczną ingerencją *auctoritatis* princepsa powstał kompromis, który Tacyt¹⁰ określił następująco: *ad eam diem* (tj. do roku 14 n.e.), *etsi potissima arbitrio principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant* (scil. w komicjach wyborczych). Najwyraźniej ową specyficzną politykę wyborczą Augusta scharakteryzował Dio Kasjusz¹¹ stwierdzając, że lud znowu (αὐ — por. Suet. *re duxit*) zbierał się w zgromadzeniach wyborczych, nie czynił jednak niczego, co nie znajdowało by uznania Augusta (aluzja do *auctoritas* princepsa). Istniała jednak jeszcze częściowa samodzielność komicji (por. wyżej Tacyt: *quaedam tamen...*) bo — jak referuje dalej Dio Kasjusz — jedne kandydatury ustalał i proponował (zd. m. *suffragatio* lub *commendatio*) sam August, inne zaś magistratury wybierał lud „po dawnemu”. W tym ostatnim wypadku August starał się jedynie o usunięcie nadużyć wyborczych.

Dla kwestii systemu wyborczego Augusta ważne znaczenie ma sprawa wyboru konsulów, bo tu najjaśniej występuje przeciwieństwo między zasadami dawnego ustroju republikańskiego a nowymi, tworzącymi się dopiero pojęciami prawno-politycznymi

⁹ Co do *suffragatio* por. np. Suet. Aug. 56: *Quotiens magistratum comitibus interesset, tribus cum candidatis suis circuibat supplicabatque more solemnibus*; od r. 8 n.e. w formie pisemnej, por. Dio Cass. 55, 34, 2.

Commendatio — por. np. Dio Cass. 54, 10 dla roku 19 prz.n.e., gdy August był w Rzymie nieobecny; także Dio Cass. 55, 34, 2. — Dla okresu wcześniejszego Dio Cass. 53, 2, 3 — dotyczy zapewne *commendatio* pretora w r. 28 prz.n.e. z informacją, że zdarzało się to często i później; por. do tego Dio Cass. 53, 32, 2 dla roku 23 prz.n.e.

O *suffragatio* i *commendatio* w ogólności por. *lex de imp. Vesp.* (FIRA, I, s. 155); H. Siber, *Die Wahlreform des Tiberius*, Festschrift Koschaker I, s. 178 i n.; w czasach Augusta — Coli, jw. uw. 7.

¹⁰ Tac. Ann. I, 15.

¹¹ Dio Cass. 53, 21, 6-7: *ὁ τε δῆμος ἐς τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ τὸ πλῆθος αὐτὸ συνέλεγετο· οὐ μόντοι καὶ ἐπράττετο τι ὃ μὴ καὶ ἐκείνον ἤρεσκε, τοὺς γοῦν ἀρξόντας τοὺς μὲν αὐτὸς ἐλεγόμενος, προσβάλλετο, τοὺς δὲ καὶ ἐπὶ τῷ δήμῳ τῷ τε ὁμίλῳ κατὰ τὸ ἀρχαῖον ποιούμενος ἐπέμελειτο ὅπως μὴ τ' ἀνεπιτήδειοι μὴ τ' ἐκ παρακλήσεως ἢ καὶ δεκασμοῦ ἀποδεικνύονται*, por. także Dio Cass. 54, 6, 2: *μικροδ... ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις... κυριεύοντες...*

Skoro Tacyt jak i Dio Kasjusz, mimo że podkreślają w pryncypacie Augusta cechy monarchiczne, przenosząc nań stosunki sobie współczesne, stwierdzają zgodnie, że w niektórych wypadkach komicja wyborcze za Augusta miały jeszcze istotne znaczenie — byłoby zd. m. błędem nie doceniać tego świadectwa. Odmienne Maszkin, *Principat*, s. 403—404 (także *Historia starożytnego Rzymu*, W-wa 1950, s. 454).

pryncypatu. Z tego punktu widzenia w wskazanym wyżej okresie od roku 27 prz.n.e. wyróżnić można podokresy od 27 prz.n.e. do 23 r. prz.n.e. i następny — do końca rządów Augusta. Do roku 23 prz.n.e. bowiem August corocznie sam był jednym z konsulów i wydaje się oczywiste, że w tych wyborach pozycja polityczna (*auctoritas*) princepsa zapewniała kandydaturze jego i jego współkonsula powodzenie nawet przy zastosowaniu najbardziej tradycyjnych, republikańskich zasad prawa wyborczego. Problem powstał dopiero wtedy, gdy August w r. 23 prz.n.e. zrezygnował w ogóle z piastowania urzędu konsula¹² bo wówczas zagadnienie prawnopolityczne sposobu wyboru — w systemie pryncypatu — tych najwyższych magistratur pochodzenia republikańskiego nabrało ostrości.

Istotnie według relacji Diona Kasjusza¹³ w latach 21 i 19 prz.n.e. wybuchły w Rzymie poważne zamieszki w związku z wyborem konsulów w czasie nieobecności Augusta. Opisany tu przebieg wypadków oraz charakterystyczna reakcja na nie Augusta¹⁴ wskazują, że tarcia wśród warstw kierowniczych klasy panującej, szkodliwe dla interesów całości tej klasy, mógł princeps zażegnać jedynie przez faktyczną ingerencję w wybory, w wypadkach bardziej drastycznych w formie *commendatio* kandydata. Zarazem jest oczywiste, że system ten był stosowany jako wystarczająco sku-

¹² Był jednak August później — po 17 latach — jeszcze dwa razy konsulem, a to w tym celu, by (Suet. Aug. 26) C. *et Lucium filium amplissimo praeditus magistratu. . deduceret in forum.*

¹³ Dio Cass. 54, 6, 1—5; 54, 10.

¹⁴ W r. 21 o zarezerwowane pierwotnie dla Augusta stanowisko jednego z konsulów, którego tenże nie przyjął, ubiegało się dwóch kandydatów, co wywołało rozruchy. Obaj przybyli do nieobecnego w Rzymie Augusta, ten jednak polecił przeprowadzić wybory mimo swej nieobecności. Ostatecznie po burzliwej walce wyborczej zwyciężył Lepidus, kandydat niemiły Augustowi. Wtedy to August porучzył Agryppie nadzór nad porządkiem publicznym w Rzymie na czas swej nieobecności (por. Mommsen, *Röm. Staatsr.*, II, 2, s. 1014, uw. 1).

W r. 19 prz.n.e. natomiast w podobnej sytuacji August *ἀπέδειξε* na konsula jednego z wysłanników senatu i wrócił do Rzymu; por. także Vell. Paterc., II, 92.

Warto dodać, że wybory pretorów za Augusta odbywały się bez ostrej walki wyborczej m. in. dlatego, że liczba pretorów nie była definitywnie ustalona, w tym sensie jak liczba konsulów. W razie trudności więc August powiększał ilość tych stanowisk, tak np. w r. 11 n.e. było 16 pretorów, bo princeps „nie chciał nikogo urazić”, por. Dio Cass. 56, 25, 4.

teczny. Znamienne jest w tym względzie, że dla lat 18 prz.n.e. — 5 n.e. nie wykazują źródła już żadnych zaburzeń przy wyborze konsulów, bo prawdopodobnie wybory te odbywały się pod faktyczną kontrolą Augusta. W każdym razie dla roku 8 prz.n.e. poświadczą Dio Kasjusz (55, 6, 5), że August wskazał (ἀπέδειξε) wówczas na konsula Tyberiusza. Od r. 5 n.e. do końca rządów Augusta mamy znowu świadectwa źródłowe takiej ingerencji princepsa w wybory magistratur, zatem jest ona prawdopodobna i dla okresu wcześniejszego. Jednym z konsulów r. 5 n.e., którego wybór sam August spowodował (τόν... Κορνήλιον... ὕπατον ἀπέδειξε)¹⁵ był mianowicie Cornelius Cinna, jeden z wnioskodawców *legis Valeriae Corneliae*.

Uchwalenie tej ustawy nie powoduje żadnej zmiany w dalszych relacjach historyków o sposobie wyboru konsulów i innych magistratur. Tak więc wedle Diona Kasjusza¹⁶ August w roku 7 n.e., a więc zaledwie dwa lata po *lex Valeria Cornelia*, ze względu na rozruchy w Rzymie wywołane głodem, drożyzną i wojną sam pokierował wyborem wszystkich magistratur (πάντας τοὺς ἄρξουντας αὐτός, ἐπειδήπερ ἔστασιάζετο, ἀπέδειξε). W roku 8 n.e. zaś, oraz w następnych latach stale polecał ludowi swoich kandydatów za pomocą pisemnych ogłoszeń. Ze względu bowiem na podeszły wiek zaniechał tradycyjnej formy *suffragatio*, tj. obchodzenia i nakłaniania wyborców osobiście. Ostatniej *commendatio* na stanowiska pretorskie dokonał August w roku swej śmierci (p. niżej).

Źródła dotyczące panowania Tyberiusza również milczą o zgromadzeniach destynacyjnych w rozumieniu inskrypcji z Heba, a niektóre z nich zawierają nadto informacje wyraźnie sprzeczne z danymi wspomnianej inskrypcji. Chodzi tu w szczególności o słynny już tekst Tacyty, *Ann.* I, 15:

Tum primum (w r. 14 n.e.) e campo comitia ad patres translata sunt: nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant. neque populus ademptum ius questus est nisi inani rumore et senatus largitionibus ac precibus sordidis exsolutus libens tenuit, moderante Tiberio ne plures quam quattuor candidatos commendaret sine repulsa et ambitu designandos.

¹⁵ Dio Cass. 55, 22, 1.

¹⁶ Dio Cass. 55, 34, 2; 55, 31; 56, 26, 2.

Wspomniana wyżej sprzeczność tkwi w tym, że Tacyt mówi o senacie (*ad patres*), a nie o specjalnych zgromadzeniach z udziałem ekwitów, nadto zaś umieszcza tę reformę w roku 14 n.e., gdy na podstawie *lex Valeria Cornelia* należało by oczekiwać podania daty r. 5 n.e. Tekst ten, przed odkryciem tablicy z Heba, był podstawą *communis opinionis*, że Tyberiusz zaraz na wstępie swych rządów przeniósł wybory magistratur do senatu, pozbawiając komitje wyborcze istotnego znaczenia (tzw. reforma wyborcza Tyberiusza)¹⁷.

Drugie źródło dotyczące omawianej reformy to Vell. Paterc. II, 124, 3:

Post redditum coelo patrem... primum principalium eius (tj. Tyberiusza) *operum fuit ordinatio comitorum, quam manu sua scriptam divus Augustus reliquerat.*

To bardzo niejasne i lakoniczne sformułowanie nie pozwala stwierdzić, na czym polegała owa *ordinatio comitorum*, w każdym razie jednak — podobnie jak u Tacyta — mamy tu wiadomość o zmianie w systemie wyborczym, dokonanej przez Tyberiusza w r. 14 n.e., być może na podstawie wskazówek Augusta.

W dalszym ciągu przytoczonego tekstu Velleius Paterculus stwierdza, że on sam i jego brat byli ostatnimi kandydatami Augusta a pierwszymi Tyberiusza, poleconymi (*commendatio*) na pretorów i destynowanymi a *nobilissimis ac sacerdotibus viris*¹⁸. Zagadkowe te epitety nie dają możności ustalenia, ktc dokonał destynacji: senat czy zgromadzenie destynacyjne. Bardziej prawdopodobne jest jednak, że mogą się one odnosić wyłącznie do senatorów¹⁹.

O reformie wyborczej Tyberiusza wspomina wreszcie Dio Kasjusz, opisując rządy Kaliguli. Cesarz ten mianowicie przywrócił wybory ludowi, znosząc to, co w tym względzie postanowił Tyberiusz (τὰς ἀρχαιεστίας τῶν τε δήμων καὶ τῶν πλήθει ἀπέδωκε, λύσας ὅσα περὶ αὐτῶν ὁ Τιβέριος ὄρισκε); reforma Kaliguli zresztą szybko upadła²⁰.

¹⁷ Por. H. Siber, op. cit., Festschr. Koschaker I, 1939.

¹⁸ Vell. Paterc. II, 124, 4: *Quo tempore mihi fratricque meo, candidatis Caesaris, proxime a nobilissimis ac sacerdotibus viris destinari praetoribus contigit, consecutis, ut neque post nos quemquam divus Augustus, neque ante nos Caesar commendaret Tiberius.*

¹⁹ Por. Schönbauer, *Rechtshist. Erk.*, s. 227—228.

²⁰ Dio Cass. 59, 9, 6; 59, 20, 3—5; por. Suet. Calig. 16, *Temptavit et comitorum more revocato suffragia populo reddere.*

Po wprowadzeniu zmiany systemu wyborczego w r. 14 n.e. w dalszym ciągu za Tyberiusza dokonywał destynacji magistratur senat, najczęściej na podstawie *commendatio* lub *suffragatio* princepsa. Ogólnie — bez możliwości bliższego ustalenia daty — stwierdza to inskrypcja CIL, 9, 2342 (= Dessau, 944): *iter[um] per commendatio[nem] Ti [berii] Caesaris Augusti ab senatu co [n] s [uli] dest[inato] patrono*²¹. Ale istnieją także — na co, o ile mi wiadomo, nie zwrócono dotąd uwagi — wskazówki źródłowe w tym kierunku, dotyczące okresu bezpośrednio po reformie z r. 14 n.e. Wedle Tacyty mianowicie w roku 17 n.e. toczyła się w senacie dyskusja nad destynacją jednego z pomiędzy kilku kandydatów na wakujące stanowisko pretora po zmarłym Wipstaniu Gallusie. Jednego z kandydatów popierał Germanik i Druzus; senat sprzeciwiał się ze względu na ustawę, wedle której należało wziąć pod uwagę liczbę dzieci kandydatów. Ostatecznie zwyciężył — wbrew ustawie — kandydat korzystający z *suffragatio* Germanika²².

W roku 20 n. e. znowu w senacie przyrzekł Tyberiusz swą *suffragatio* niejakiemu Fulcyniuszowi Trionowi²³, w tymże roku *commendavit* *atribus* Nerona, syna Germanika²⁴. W r. 22 n. e. cesarz *mittit litteras ad senatum*, domagając się władzy trybuńskiej dla Druzusa²⁵. A zatem cesarz, a nawet członkowie jego domu, zwracali się z swą *suffragatio* lub *commendatio* do senatu, a nie do zgromadzenia destynacyjnego, mimo że to przecież właśnie w r. 20 n. e. uchwalono *rogatio*, zawartą w inskrypcji z Heba. Naj-

²¹ Schönbauer, *Rechtshist. Erk.*, s. 230 (por. także Iura V, 1954, s. 317 i n.) przypuszcza, że inskrypcja ta odnosi się do konsula M. Juniusa Silanusa (rok 18—19 n.e.).

²² Tac. Ann. II, 51: *De praetore... subrogando certamen incessit. Germanicus atque Drusus... Haterium Agrippam... iovebant; contra plerique nitebantur... laetabatur Tiberius, cum inter filios eius et leges senatus disceptaret.*

Subrogatio odbywała się w tym samym trybie co główne wybory (por. np. E. Herzog, *Gesch. u. Syst. d. röm. Staatsverfassung*, I, s. 655), zatem opisane obrady miały na celu *destinatio* ze strony senatu.

²³ Tac. Ann. III, 19: *Caesar auctor senatui fuit...: Fulcinio suffragium ad honores pollicitus...; por. lex de imp. Vespasiani: quibusque suffragationem suam... promiserit* (FIRA, I, s. 155).

²⁴ Tac. Ann. III, 29; chodziło tu, co prawda, o specjalny wypadek przyspieszenia *cursus honorum*, niemniej także o *commendatio* oznaczonej osoby senatowi.

²⁵ Tac. Ann. III, 56.

widoczniej więc przepisy owej *rogatio* nie weszły wówczas w życie.

W roku 31 n. e. Tyberiusz ἀπέδειξε Sejana na konsula, nadto zaś senat uchwalił destynację ich obu na lat pięć na konsulów (τέλος ἐψηφίσθη ὁπάτους τὲ σφας ἀποδείκυσθαι)²⁶.

Mechanizm wyborów magistratur za Tyberiusza przedstawia Dio Kasjusz²⁷ także bardziej szczegółowo: cesarz dokonuje *nominatio* kandydatów, po czym niektórzy z nich zostają, na podstawie jego *commendatio* (*suffragatio*), jednogłośnie destynowani przez senat. *Destinatio* zaś pozostałych przeprowadza senat na podstawie ich kwalifikacji, a także — zapewne w razie równorzędnych kwalifikacji — możliwe są porozumienia między kandydatami bądź wreszcie rozstrzygnięcie za pomocą losowania. Wybór (*creatio*) destynowanych kandydatów przez komicje wyborcze przedstawia Dio jako formalność bez istotnego znaczenia, jednakże — ze względu na dawną tradycję — stale stosowaną, podobnie jak i za jego (Diona) czasów.

²⁶ Dio Cass. 58, 4, 4. Używany stale przez Diona termin ἀποδεικνύμαι, nieprawniczy i niejasny, ma różne znaczenie: „polecać”, „spowodować wybór”, „wskazać”, nawet „wybrać” (w odniesieniu do komicji wyborczych — por. wyżej uw. 11), natomiast nie oznacza nigdy zd. m. mianowania (bez wyborów) ze strony princepsa; por. słusznie Schönbauer, *Rechtshist. Erk.*, s. 229; H. Siber, op. cit. s. 190; natomiast koncepcja Coliego, *Nuove osserv.* s. 111 dla czasów Augusta nieprawdopodobna, przynajmniej od roku 27 prz. n. e.

²⁷ Dio Cass. 58, 20, 3: τῶν... τὰς ἄλλας ἀρχὰς αἰτούντων ἐξελέγετο ὅσους ἤθελε, καὶ σφας ἐς τὸ συνέδριον ἐπέπεμπε, τοὺς μὲν συνιτάς αὐτῶ, οἵπερ ὑπὸ πάντων ἤρῳοντο, τοὺς δὲ ἐπὶ τῶν δικαίωμασι καὶ ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῶ τε κλήρω ποιούμενος. καὶ μετὰ τοῦτο ἔς τε τὸν δῆμον καὶ ἐς τὸ πλῆθος οἱ προσήκοντες ἑκατέρω τῆς ἀρχαίας ὀσίας ἕνεκα, καθάπερ καὶ νῦν, ὥστε ἐν εἰκόνι δοκεῖν γίγνεσθαι ἐσιόντες ἀπεδείκνυντο.

Tekst ten wyjaśnia bliżej Tacyta (*Ann.* I, 15, 1) *comitia ad patres translata sunt* (por. również *Ann.* I, 15, 2 co do *commendatio* części pretorów), z drugiej strony zaś każe myśleć o relacji Pliniusza Mł., *Epist.* (rec. M. Schuster 1933), 3, 20, 5 na temat przebiegu obrad w senacie w latach ok. 50 n.e. (*supersunt senes...*), gdzie to kandydaci przedstawiali w senacie swe kwalifikacje, udowadniając je świadczeniami, poparciem protektorów etc., po czym głosowano *manifestis apertisque suffragiis*. Co do ugód między kandydatami por. również Dio Cass. 59, 20, 4. O skutkach tego systemu wyborczego za Tyberiusza wyraża się Vell. *Paterc.*, II, 126, 2: *summota... ambitio campo, discordia curia...*

W każdym razie omawiany tekst nie da się zd. m. pogodzić z poglądem (por. np. Coli, *Nuove osserv.* s. 124; także inni), że mówiąc o reformie Tyberiusza z r. 14 n. e. należy mieć na myśli mieszane zgromadzenia destynacyjne z ich odrębną procedurą głosowania.

Zarówno Tacyt jak i Dio Kasjusz wreszcie charakteryzują osobno sposób wyboru konsulów za Tyberiusza. Charakterystyki te nie są co prawda, szczególnie instruktywne. Tacyt bowiem, zastrzegając się, że wiadomości jego są tu niepewne, interesuje się przede wszystkim zachowaniem się Tyberiusza od strony psychologicznej, przedstawiając jego dwuznaczne i ostrożne metody postępowania. Cesarz ten mianowicie już to polecał anonimowo poszczególnych kandydatów, pozwalając się domyślać ich nazwisk, już to obiecywał im poparcie, zastrzegając się przeciw nadużyciu przez nich *ambitus*; przeważnie ograniczał przy tym liczbę kandydatów do tych, których *professio* sam przyjął i zakomunikował urzędującym konsulom, dodając jednak (nieszczercze zdaniem Tacyta), że nie tamuje przez to możliwości zgłaszania innych kandydatur²⁸. W każdym razie zd. m. wynika z powyższego, że Tyberiusz — choć ostrożnie i w sposób zawołowany — wpływał na *destinatio* kandydatów do stanowisk konsularnych.

Natomiast Dio Kasjusz²⁹ przedstawia sprawę obsadzania konsulatu za Tyberiusza jako całkowicie zależną od woli princepsa, który ἀπέδειξε konsulów, określając także czas trwania ich urzędowania. Wydaje się, że historyk ten podkreśla jedynie faktyczne skutki polityki wyborczej Tyberiusza, pomijając — pod wpływem sugestii stosunków sobie współczesnych — jako nieistotne szczególne procedury *destinationis* i wyboru konsulów.

Jakie wnioski wynikają z powyższego przeglądu źródeł dla interesującego nas zagadnienia? Przedstawione źródła, pomijając całkowicie milczeniem *destinatio* konsulów i pretorów w rozumie-

²⁸ Tac. Ann. I, 81: *De comitiis consularibus, quae tum primum illo principe ac deinceps fuere, vix quicquam firmare ausim... Modo subtractis candidatorum nominibus originem cuiusque et vitam... descripsit, ut qui forent intellegeretur; aliquando ea quoque significatione subtracta candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est; plerumque eos tantum apud se professos dissevit, quorum nomina consulibus edidisset; posse et alios profiteri, si gratiae aut meritis confiderent: speciosa verbis, re inania aut subdola...*

Przytoczony tekst odnosi się do senatu, bowiem stanowi dalszy ciąg tekstu Ann. I, 79, gdzie opisuje Tacyt przebieg obrad w senacie (*actum deinde in senatu...*). Zwrot *tum primum illo principe...* odpowiada cytowanemu wyżej *tum primum* z Ann. I, 15, co dodatkowo potwierdza pogląd, że to Tyberiusz wprowadził zmiany w sposobie wyboru konsulów i pretorów; por. De Visscher, *Tacite*, s. 421.

²⁹ Dio Cass. 58, 20, 1—2: ... τὸς μὲν γὰρ ἐπὶ μακρότερον τοὺς δὲ ἐπὶ βραχύτερον ἂν ἤρπειτω... ἥδη δὲ καὶ ἐς ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν ἀποδείξας...

niu inskrypcji z Heba, wykazują, że 1) za Augusta wybory wszystkich magistratur formalnie odbywały się w komicjach wyborczych, z tym że cesarz przeważnie wpływał na wynik wyborów przede wszystkim za pomocą *suffragatio* lub *commendatio* kandydatów, 2) od początku rządów Tyberiusza (14 r. n. e.) nastąpiła zmiana w tym kierunku, że senat wykonywał funkcję *destinatio* kandydatów na wszystkie magistratury, przy czym część kandydatów korzystała z poparcia cesarza w senacie za pomocą *suffragatio* lub *commendatio*. Łączy się z tym faktyczne (lecz nie prawne) ograniczenie znaczenia komicji wyborczych, które najczęściej mają przed sobą tylu kandydatów ile jest stanowisk do obsadzenia, a zatem w istocie mają ograniczone możliwości wyboru³⁰.

Sprzeczność pomiędzy w ten sposób uzyskanym obrazem systemu i praktyki wyborczej wczesnego pryncypatu a informacjami wynikającymi z inskrypcji z Heba jest oczywista. Szczególnie jaskrawa jest ona w odniesieniu do tekstu Tacyta, Ann. I, 15, traktującego o reformie wyborczej Tyberiusza.

We współczesnej literaturze przedmiotu usiłowano ową zagadkę wyjaśnić za pomocą różnych hipotez, ale — jak słusznie stwierdza De Visscher³¹ — ich wielka liczba świadczy właśnie o ich niepewności. Wskazano np. na fakt, że za czasów Tacyta *destinatio* magistratur od dawna odbywała się już w senacie, że zatem historyk ten, pisząc o początkach pryncypatu, gdy do zgromadzeń destynacyjnych wchodził także ekwici, mógł użyć niewłaściwego wyrażenia, odpowiedniego dla stosunków jemu współczesnych. Było to — twierdzono — tym bardziej możliwe, że owe zgromadzenia destynacyjne odbywały się na Palatynie w tym samym miejscu (obok świątyni Apollina), gdzie August zwoływał posiedzenia senatorów³². Argumentowano, że wyrażeniem *ad patres* mógł Tacyt objąć, jako bardziej zaszczytnym, także i ekwitów; przypominano przy tym cechy stylu Tacyta: zwięzłość i zamiłowanie do archaicznych wyrażań³³. Wyrażano pogląd, że tekst Tacyta Ann. I, 15, dotyczy tylko ograniczenia przez Tyberiusza liczby kandydatów

³⁰ Jest to w zasadzie koncepcja „Einkandidatenvorschläge“ Sibera, op. cit. s. 190, 194—195. Możliwe jest jej uzupełnienie i częściowa modyfikacja, ale sporny ten a obszerny problem wymaga oddzielnego opracowania.

³¹ *La table*, s. 29.

³² Coli, *Lo destinatio*, s. 385—386 i uw. 1; tenże, *Nuove osserv.* s. 102.

³³ Nesselhauf (p. Coli, *Nuove osserv.* s. 101—102); De Visscher, *La table*, s. 31.

na pretorów, zaś nieuwzględnienie przez Tacyta udziału ekwitów było celowym pominięciem faktu bez większego znaczenia historycznego³⁴. Przypisywano Tacytowi po prostu pomyłkę względnie niedokładność³⁵. Na szczególną uwagę zasługuje hipoteza Schönbauera, wedle której nie *lex Valeria Cornelia*, lecz dopiero *rogatio* z r. 20 n. e. wprowadziła ekwitów do zgromadzeń destynacyjnych, zatem Tacyt dla roku 14 n. e. wyraziłby się ściśle. Reforma Tyberiusza zaś miała polegać na oddzieleniu (co do miejsca i czasu) procedury destynacji od komicji wyborczych na Polu Marsowym tudzież na objęciu destynacją wszystkich magistratur³⁶.

W wielu wypadkach wypowiediano wreszcie — jako *ultima ratio* rozwiązania sprzeczności — pogląd, że przepisy o zgromadzeniach destynacyjnych uległy szybkiej *desuetudo*³⁷. Powoływano się w szczególności na Tacyta, Ann. II, 83, według którego niektóre honores uchwalone na cześć zmarłego Germanika *vetustas obliteravit* bądź *statim omissa sunt*. Informacja ta może jednak odnosić się tylko do roku 20 n. e. i lat późniejszych, a zatem pozostawia otwartą kwestię, czy już *lex Valeria Cornelia* z r. 5 n. e. uległa temu samemu losowi.

Każda z powyższych prób wyjaśnienia spotkała się jednak ze słusznymi zarzutami, które wielokrotnie były podnoszone w ramach polemiki naukowej. Nie wdając się w ich szczegółowe omawianie trzeba stwierdzić, że w pracach, których autorzy pozostawali bezpośrednio pod wrażeniem sensacyjnego odkrycia inskrypcji z Heba istnieje tendencja do przeceniania wartości nowoodkrytych źródeł ustawowych, a pomijania znaczenia innych źródeł historycznych i literackich. Wynikła z tego w pierwszym rzędzie rażąca niekonsekwencja w ocenie wartości tych ostatnich źródeł. Z jednej strony bowiem od dawna i powszechnie uznawano wiarygodność źródeł, wedle których wybór, czy — ściślej — *destinatio*

³⁴ De Visscher, *Tacite*, s. 433.

³⁵ Piganiol, op. cit. s. 212; De Sanctis, op. cit. s. 313; także inni.

³⁶ Schönbauer, *Rechtshist. Erk.*, s. 222 i n., 229—231, 255. Interesujący ten pogląd, który autor podtrzymuje w późniejszej pracy jest jednak sprzeczny z tekstem inskrypcji z Heba — i to nie tylko z ww. 9—11 (tu koncepcję Sch. można jeszcze usiłować obronić) lecz przede wszystkim z ww. 33—37; por. Czapop, Pr. — Hist. V, s. 21—22.

³⁷ Coli, Schönbauer, De Visscher, Piganiol, Tibiletti (v. Oliver-Palmer, op. cit.).

magistratur należała w późniejszym okresie pryncypatu (co najmniej od Trajana) do senatu, z drugiej zaś — odmówiono zaufania tym samym autorom starożytnym co do informacji dotyczących wczesnego okresu pryncypatu. Poza tym — nie zdołano uzyskać na tej drodze zadowalającego wyjaśnienia wyłaniających się sprzeczności.

Dopiero w kilku nowszych pracach o inskrypcji z Heba zwrócono uwagę na konieczność zbadania, czy zgromadzenia destynacyjne w założeniu swym miały periodycznie, co roku, dokonywać *destinatio*, a przede wszystkim, czy przepisy dotyczących ustaw w ogóle były wykonywane.

Tak więc Schönbauer³⁸ słusznie zauważył, że użycie w rogatio z r. 20 n. e. (w. 6 inskrypcji) słowa *solent* wskazuje, że zwoływanie zgromadzeń destynacyjnych nie miało być obligatoryjne, że więc nie mamy tu do czynienia z jakąś stałą, co roku funkcjonującą instytucją ustrojową na wzór np. komicji wyborczych. W tym samym kierunku idąc Coli³⁹ uzasadnił przekonywająco, że pierwowzorem postanowień o zgromadzeniach destynacyjnych były dawne republikańskie *publica consilia*, które w razie potrzeby powoływał prowadzący wybory *magistratus* celem rozstrzygnięcia wątpliwości co do dopuszczenia czyjejs kandydatury (p. niżej rozdz. III).

Najskrajniejsze stanowisko zajął Gelzer⁴⁰ twierdząc, że *lex Valeria Cornelia* i późniejsze nowelizujące ją ustawy w ogóle nigdy nie weszły w życie i pozostały martwą literą. Pogląd taki jednak — o ile może być uznany za słuszny odnośnie do ustaw z r. 20 i 23 n. e. — o tyle jest mało prawdopodobny jeśli chodzi o *lex Valeria Cornelia* z r. 5 n. e. Wydaje się bowiem niemożliwe, by za życia Augusta nie była w ogóle wykonana ustawa, mająca na celu m. inn. uczczenie pamięci jego wnuków Gaiusa i Lucjusza, których śmierć była dla tego cesarza dotkliwą stratą osobistą i polityczną. Poza tym sędzę, że przeciw tej koncepcji przemawia w. 6 inskrypcji, stwierdzający, że owe 10 centurii Gaiusa i Lucjusza *suffragium ferre solent*⁴¹. Ale, chociaż trzeba przyjąć, że

³⁸ Schönbauer, *Neue Br.*, s. 393—394; por. Coli, *Nuove osserv.* s. 118; Odmienne Piganiol, op. cit. s. 211.

³⁹ Coli, *Nuove osserv.* s. 112 i n.

⁴⁰ Gelzer, op. cit. (na podstawie Schönbauera, *Neue Br.* s. 391—392.

⁴¹ Schönbauer, *Neue Br.* s. 391—392. Co do tekstu inskrypcji por. także w. 22: *sicuti cum in X centurias Caesarum suffragium ferebatur...*

w latach 6—14 n. e. przepisy *legis Valeriae Corneliae* mogły być kilka razy wykonane, to jednak ówczesny system wyborczy Augusta, jaki wynika z przytoczonych wyżej źródeł, nie doznał przez to w całości żadnej zmiany.

Z dotychczasowych rozważań wynika zatem, że postępowanie destynacyjne według *lex Valeria Cornelia* i późniejszych ustaw nie odegrało żadnej istotnej roli w systemie wyborczym pryncypatu. Z kolei należało by odpowiedzieć na pytanie dla czego się tak stało, a także, dalej idąc, rozważyć kwestię, czy w ogóle postępowanie to w tych konkretnych warunkach, w jakich doszło do skutku uchwalenie *legis Valeriae Corneliae* i rogatio z r. 20 n. e. oraz w jakich ustawy te miały być wykonywane, mogło znaleźć praktyczne zastosowanie.

III.

Wydaje się przede wszystkim, że należy poddać krytyce założenie, jakie leży u podstaw wszystkich — o ile mi wiadomo — dotychczasowych prac o inskrypcji z Heba, mianowicie, że uchwalenie w r. 5 n. e. *legis Valeriae Corneliae* było inspirowane przez Augusta, a w każdym razie zgodne z jego zamiarami i programem polityki wyborczej. Założenie to część autorów przyjmuje milcząco jako samo przez się zrozumiałe, pod wpływem wyobrażenia o decydującym znaczeniu stanowiska politycznego Augusta, niektórzy zaś nadto poszukują motywów, które mogły skłonić tego cesarza do wprowadzenia reformy destynacyjnej w roku 5 n. e.⁴²

Tego rodzaju z góry powzięta koncepcja jest, sędzę, dalekim echem owego Mommsenowskiego⁴³ — krytykowanego, a jednak nieprzezwyjęzonego do końca w literaturze burżuazyjnej — dogmatycznego sposobu patrzenia na pryncypat jako na gotową i raczej niezmienną konstrukcję prawną. Pod wpływem tej doktryny cechy monarchizmu i wzrastających tendencji do absolutyzmu, właściwe w wysokim stopniu późnemu okresowi pryncypatu, przenosi się — często nieświadomie — na jego wczesny okres, w szczególności na rządy Augusta. Jednakże, nie negując, że pryncypat

⁴² Por. np. De Visscher, *Tacite*, s. 425.

⁴³ *Röm. Staatsrecht* (1877), II, 2, s. 723 i n.

był „swoistą formą monarchii w Rzymie”⁴⁴, trzeba podkreślić, iż jego specyfiką zwłaszcza w wczesnym okresie była silna dynamika zmian, dokonujących się poprzez konflikty między pozostałościami republikańskiej nadbudowy społecznej i prawnej a wypierającym je nowym systemem o cechach monarchicznych. Za rządów Augusta a także — choć w mniejszym stopniu — Tyberiusza widoczne są jeszcze owe, zanikające zresztą, elementy starego porządku — i to nawet w świetle źródeł deformujących pod tym względem obraz rzeczywistości, bo w pismach historyków żyjących w czasach, gdy p.yncypat już znacznie dalej posunął się na drodze ku absolutyzmowi monarchicznemu.

Wobec owej charakterystycznej dla pryncypatu dynamiki rozwoju, należy przy badaniu zjawisk prawnych tego okresu, celem zmniejszenia niebezpieczeństwa pochopnych uogólnień prowadzących do sztywnego dogmatyzmu, przede wszystkim wiązać badane zagadnienia prawne z innymi zakresami współczesnej im nadbudowy, a więc z poglądami i wypadkami politycznymi, prądami społecznymi, ideologicznymi etc.

Wśród jakich zatem okoliczności uchwalono tzw. *lex Valeria Cornelia*?

Wnioskodawcami tej ustawy byli — jak to kilkakrotnie i z pewnym naciskiem stwierdza inskrypcja z Heba⁴⁵ — konsulowie z r. 5 n. e., Cn. Cornelius Cinna Magnus i L. Valerius Messalla Volesus. Obaj oni należeli do najstarszych rodzin arystokracji rzymskiej i mogli szczycić się długim szeregim przodków, piastujących za rzeczypospolitej najwyższe stanowiska państwowe. Korneliusz Cynna był nadto blisko spokrewniony z Pompejuszem Wielkim, co za czasów Augusta miało swoją polityczną wymowę⁴⁶. Tenże Cynną w roku 4 n. e. stał na czele spisku na życie Augusta, zorganizowanego w kołach opozycji arystokratycznej. Spisek, o którego przebiegu brak zresztą bliższych informacji, zakończył się dość nieoczekiwanie: August za namową Liwii, (której Dio Kasjusz także wypowiedzieć obszerną mowę w tej sprawie) spowodował wybór Cynny na konsula w r. 5 n. e., pozostałych spiskow-

⁴⁴ N. A. Maszkin, *Historia starożytnego Rzymu*, s. 455 (tłum polskie).

⁴⁵ Ww. 10; 16—17; 36; 37; 41; 47; 50.

⁴⁶ O genealogii obu konsulów por. P. De Rhoden-H. Dessau, *Prosopographia imp. Romani*, Berlin 1898, III, nr 96 (także 90, 92—94) oraz nowe wydanie tegoż dzieła E. Groag — A. Stein, Berlin — Lipsk 1936, II, nr 1339; por. także E. Groag w Pauly-Wiss. RE, IV, szp. 1288, nr. 108.

ców ułaskawił⁴⁷. Ten akt mądrości politycznej Augusta był możliwy dzięki temu, że spisek nie opierał się o żadną realną siłę militarną⁴⁸. Niemniej, cały ten przebieg wypadków wykazuje, że opozycja republikańska przeciw Augustowi, która i w przeszłości doprowadziła do szeregu spisków na jego życie⁴⁹, była w omawianym czasie jeszcze żywa.

Jeżeli więc po „wyborze” dokonanym w opisanych okolicznościach Korneliusz Cynna wraz ze swym niemniej arystokratycznym kolegą przeprowadzili uchwalenie ustawy o zgromadzeniach destynacyjnych, to nasuwa się wniosek, że miało tu miejsce dalsze ustępstwo ze strony Augusta na rzecz opozycji senatorskiej, ustępstwo zresztą pozorne i na które princeps mógł sobie spokojnie pozwolić (p. niżej). Wniosek tym prawdopodobniejszy, że, jak słusznie widzi De Visscher⁵⁰, reforma destynacyjna z r. 5 n. e. nie popierała interesów pryncypatu, lecz odpowiadała zamierzeniom arystokratycznej opozycji o tendencjach republikańskich.

W tym oświetleniu zatem omawiana ustawa nie byłaby wyrazem programu politycznego Augusta, lecz chwilową kncesją z jego strony na rzecz opozycji, która upatrywała w powołaniu zgromadzeń destynacyjnych pewną przeciwwagę w stosunku do systemu *suffragatio* i *commendatio* Augusta. Reforma ta mogła mieć mianowicie na celu wzmocnienie stanowiska konsula w wyborach przez danie mu możliwości, w oparciu o opinię wielotysięcznej elity arystokracji rodowej i finansowej, wyrażoną w tajnym

⁴⁷ Mowa Liwii: Dio Cass. 55, 14—21. Zgodnie z wyraźnym tekstem Dio Cass. 55, 14, 1 i communis opinio umieszczam spisek Cynny w r. 4 n.e.; odmiennie E. Groag (cyt. wyżej uw. 46) opierając się na Sen. de Clem. 1, 9, 2 sądzi, że spisek ten miał miejsce w r. 16—13 prz. n. e.

⁴⁸ Por. np. Dio Cass. 55, 20, 8.

⁴⁹ Por. np. Suet. Aug. 19; Dio Cass. 54, 3; 55, 4, 3; Vell. Paterc. II, 91; co do nastrojów opozycyjnych por. Suet. Aug. 54—56; inne źródła także u M. St. Popławskiego, *Polityczna publicystyka w dobie Cezara i Augusta*, Lublin 1935, s. 203 i n.

⁵⁰ De Visscher, *La tabula*, s. 109: Si tratta di una riforma essenzialmente conservatrice, la cui struttura risponde assai piu allo spirito della repubblica aristocratica che a delle mire dittatoriali e monarchiche. — Mimo tej słusznej oceny pozostaje De Visscher przy poglądzie, że reforma destynacyjna była dziełem Augusta, co zmusza go do obszernych wyjaśnień tej rażącej sprzeczności, por. tenże, *La table*, s. 22 i n.

Schönbauer, *Neue Br.* s. 394 zbliża się nieco do wyluszczonego w tekście poglądu, sądząc, że ustawa z r. 5 n. e. była wyrazem porozumienia („erneuerte concordia”) między princepssem a senatorską arystokracją.

głosowaniu, przeciwstawienia się w razie potrzeby polityce princepsa w kwestii wyborów konsulów i pretorów. Nie można też wykluczyć, że doraźnie K. Cynnio chodziło o ułatwienie wprowadzenia na najwyższe urzędy byłych „pompejańczyków”⁵¹.

Jedynie przy takim poglądzie na genezę *legis Valeriae Corneliae* staje się zrozumiałe, że ustawa ta, omijana w praktyce przez Augusta, nie mogła zaważyć na prawie wyborczym jego czasów tudzież, że pominięta ona została przez starożytnych historyków i biografów Augusta, jak wreszcie i przez niego samego w „*Res Gestae*”.

Pozostaje jednak do wyjaśnienia, w jaki sposób było możliwe, że owa bądź co bądź formalnie uchwalona *lex rogata* z reguły nie była wykonywana, czyli, inaczej mówiąc, w jaki sposób August bez naruszania pozorów republikańskiej praworządności paraliżował jest skuteczność? Wydaje się, że w samym charakterze i treści *legis Valeriae Corneliae* tkwią przyczyny, dla których ustawa ta w systemie pryncypatu w ogóle nie mogła mieć praktycznego znaczenia, a zatem uchwalenie jej nie mogło przysporzyć Augustowi kłopotów konstytucyjnych.

Specyfika omawianej ustawy wynika bowiem z oparcia jej, zgodnie z konserwatywnym tradycjonalizmem rzymskim oraz aktualnymi celami politycznymi wnioskodawców, o wzory ustrojowe z przeszłości republikańskiej. Wedle przekonywującego poglądu Coliego⁵² pierwowzorem zgromadzeń destynacyjnych były mianowicie, jak wspomniano, *publica consilia*, które mógł zwołać konsul prowadzący wybory, gdy zachodziła potrzeba zasięgnięcia rady w razie wątpliwości co do prawidłowości jakiejś kandydatury. Składały się owe *consilia* z reguły z 10, 15 lub 20 członków.

Ową tezę Coliego można zd. m. poprzeć dodatkowo argumentami zaczerpniętymi z ogólnych zasad rzymskiego prawa wyborczego tudzież z treści samej inskrypcji. Wypadnie tu przypomnieć rzeczy dobrze znane: Jedną z podstawowych zasad systemu rzymskiego prawa wyborczego jest współdziałanie dwóch czynników decydujących, z jednej strony konsula (ew. pretora) prowadzącego wybory, a z drugiej — ludowych zgromadzeń wyborczych. Konsul przyjmuje *professio* kandydatów, ogłasza ich *nominatio*, zwołuje

⁵¹ Por. Seston, *La table*, s. 110.

⁵² Coli, *Nuove osserv.* s. 112 i n

komicje wyborcze i przewodniczy na nich, dokonuje wreszcie formalnego ogłoszenia (*renuntiatio*) wyników głosowania zgromadzenia ludowego⁵³. *Publicum consilium*, o ile je konsul w razie wątpliwości powołuje, jest tylko jego przyboczną radą; na zewnątrz, w stosunku do komicji wyborczych istnieje prawnie tylko konsul kierujący wyborami. Nie znało natomiast rzymskie prawo wyborcze możliwości przerwania tych funkcji jednoosobowej magistratury, w szczególności zadania dopuszczenia kandydatów do wyboru — na jakieś ciało zbiorowe. Było by więc sprzeczne z całym systemem rzymskiego prawa wyborczego, gdyby przyjąć, że za pomocą jednej ustawy, *lex Valeria Cornelia*, stworzono po raz pierwszy w zgromadzeniach destynacyjnych coś w rodzaju izby wyższej w stosunku do komicji wyborczych, której zadaniem było by ustalanie kandydatur dla tych komicji⁵⁴. Jeżeli więc odrzucimy taką ewentualność, to jedyną możliwością pozostanie traktowanie zgromadzenia destynacyjnego jako rodzaju rozszerzonego, zwielokrotnionego *publicum consilium*.

Dodać należy, że takie podejście do zagadnienia całkowicie zgadza się z treścią samej inskrypcji, z której — jak starałem się wykazać⁵⁵ — zdaje się wynikać, że każda centuria destynacyjna stanowiła odrębną jednostkę, ustalającą swoich *candidati destinati*. Tak bowiem jak każdy z 10, 15 czy 20 członków *publici consilii* miał swe własne zdanie co do kandydatur, tak każda z 10, 15 lub 20 centurii miała ustalać swoich kandydatów.

Wobec powyższego trzeba przyjąć, że zwoływanie zgromadzeń destynacyjnych było istotnie — na co wskazuje już użycie w inskrypcji słowa *solent* — tylko fakultatywne, bo ograniczone w zasadzie do przypadków trudności w ocenie kwalifikacji kandydatów. Oczywiście, skoro zwoływanie tych zgromadzeń zależało skądinąd od swobodnego uznania konsula, to w sprzyjających warunkach mogły one stać się środkiem realizacji celów opozycji senatorskiej, co zapewne leżało w intencji wnioskodawców *legis Valeriae Corneliae*. Ale do takiego rozwoju sytuacji nie doszło,

⁵³ Por. omówienie rzymskiego prawa wyborczego u Mommsena, *Röm. Staatsrecht*; Herzoga, *Gesch. u. System d. röm. Staatsverfassung*, etc.

⁵⁴ Tak: sposób patrzenia na zgromadzenie destynacyjne, który uważam za modernizację stosunków rzymskich, widoczny mniej lub więcej wyraźnie u wielu autorów, por. np. charakterystyczną terminologię u Olivera-Palmera, s. 238, uw. 4 (Electoral Council, Electoral Assembly).

⁵⁵ Czas, Pr. — Hist. V, s. 31 i n.; por. także Piganiol, op. cit. s. 208.

bo w świetle określonego wyżej charakteru zgromadzeń destynacyjnych dojść nie mogło. Skoro bowiem *destinatio* w trybie specjalnej procedury zgromadzeń nie była obligatoryjna, to tym samym August, nie naruszając konstytucyjnej praworządności, mógł nadal w miarę uznania stosować *suffragatio* lub *commendatio*. W takim zaś przypadku, jeśli kandydaci korzystali z *suffragatio*, *commendatio* czy choćby tylko *nominatio* princepsa, odpadała formalna podstawa do zwołania zgromadzenia destynacyjnego, bo nie zachodziły żadne wątpliwości co do dopuszczalności kandydatów.

To też fakt, że Dio Kasjusz (p. wyżej rozdz. II) podkreśla stosowanie przez Augusta *suffragatio* wzgl. *commendatio* w komicjach wyborczych właśnie niedługo po uchwaleniu *legis Valeriae Corneliae* pozwala domniemywać się, iż w tym okresie (8—14 r. n. e.) August obejmował tymi środkami większą liczbę kandydatów, by usunąć ewentualną potrzebę zwoływania zgromadzeń destynacyjnych. Przypuszczenie to znajduje potwierdzenie w okoliczności, że Tacyt, mówiąc o r. 14 n. e., notuje jako przejaw godnej uznania powściągliwości nowego cesarza Tyberiusza fakt, że tenże ograniczył do czterech liczbę kandydatów na pretorów, do których stosował *commendatio sine repulsa et ambitu*⁵⁶.

Tak więc uchwalenie *legis Valeriae Corneliae* w r. 5 n. e. przedstawia się jako nieuwieńczona powodzeniem próba politycznej opozycji ze strony arystokracji senatorskiej, upozorowana zamiarem uczczenia pamięci zmarłych wnuków Augusta.

Tyberiusz, prowadząc w pierwszych latach swego panowania ostrożną politykę jednania sobie względów senatu, powierzył mu w r. 14 n. e. funkcję destynacji. Wszystkie źródła (p. wyżej rozdz. II) wskazują na to, że w ciągu swych rządów Tyberiusz w sprawach wyborów komunikował się wyłącznie z senatem lub z konsulami. Zgadza się to z faktem, że cesarz ten był raczej niepopularny wśród ludu, a zatem — w przeciwieństwie do Augusta — nie miał owej łatwej możliwości poparcia kandydatów bezpośrednio w komicjach wyborczych.

Dla reformy Tyberiusza z r. 14 n. e. pewne znaczenie mogło mieć sprecyzowanie pojęcia *destinatio*, dokonane w *lex Valeria Cornelia*; poza tym reforma ta nie była bezwzględna nowością, lecz raczej kontynuacją i rozwinięciem faktycznie wywieranego przez senat za rzeczypospolitej wpływu na dobór kandydatów.

⁵⁶ Por. Tac. Ann. I, 15; De Visscher, *Tacite*, s. 427.

Ze względu na technikę głosowania wydaje się nieprawdopodobne, żeby *destinatio* senatu mogła się odbywać wedle specjalnej procedury zgromadzeń destynacyjnych, przewidującej m. inn. tajność głosowania⁵⁷; okoliczność ta ma ważne znaczenie polityczne, bo jawność obrad senatu dawała princepsowi nieskrępowaną możliwość wpływania na ich wynik.

Kiedy w roku 19 n. e. wśród podejrzanych okoliczności zmarł Germanik, z którego osobą powszechnie łączono nadzieje na powrót republikańskich form ustrojowych i „lepszyc czasów”⁵⁸, wymyślano i uchwalano — jak podaje Tacyt⁵⁹ — jakie tylko można było formy uczczenia jego pamięci (*honores*). Postępowanie to było niewątpliwie w znacznym stopniu wyrazem nastrojów opozycyjnych wobec pryncypatu czy też osoby Tyberiusza. W *rogatio* z r. 20 n. e., która — poprzedzona specjalną uchwałą senatu — zawierała długi szereg takich właśnie *honores*, nie mogło braknąć owych dodatkowych pięciu centurii destynacyjnych, nazwanych imieniem Germanika. Nic dziwnego bowiem, że przypominano sobie wówczas ustawę sprzed piętnastu lat, w której po raz pierwszy uczczono w podobny sposób pamięć wnuków Augusta, zwłaszcza że ustawa ta — jak wyżej omówiono — także wynikała z tendencji opozycyjnych w stosunku do systemu pryncypatu.

Być może nie bez wpływu była również okoliczność, że jednym z konsulów desygnowanych na rok 20 n. e. był M. Valerius Messalla, spokrewniony z owym L. Valerusem Messallą Volesusem, wnioskodawcą ustawy z r. 5 n. e.⁶⁰

Ale na sformułowaniu i uchwaleniu owych zaszczytów dla Germanika skończyło się prawnopolityczne znaczenie omawianej *rogatio*. W świetle źródeł bowiem⁶¹ wydaje się nieprawdopodobne, by zawarte w niej przepisy o zgromadzeniach destynacyjnych były kiedykolwiek rzeczywiście wykonane; trzeba przyjąć, że należały one do tych *honores*, które — wedle Tacyty⁶² — *statim ommissa sunt*. Przyczyny wydają się jasne: jeżeli *lex Valeria Cornelia*

⁵⁷ Tajne głosowanie w senacie wprowadzono (przejściowo) dopiero w czasach Pliniusza Mł., por. Plin. epist. 3, 20, 5—6; Coli *Nuove osserv.* s. 124.

⁵⁸ Por. np. Tac. Ann. III, 4.

⁵⁹ Tac. Ann. II, 83.

⁶⁰ Zob. *Prosopogr. imp. Rom.* (1898), III, nr. 90; 92—94; 96.

⁶¹ Por. wyżej rozdz. II, szczególnie uw. 22—25.

⁶² Tac. Ann. II, 83.

w niczym nie wpłynęła na system wyborczy czasów Augusta a za Tyberiusza od r. 14 n. e. *destinatio* odbywała się w senacie, to *rogatio* z r. 20 n. e., zmieniająca jedynie dodatkowo niektóre formalne postanowienia *legis Valeriae Corneliae*, nie mogła stać się początkiem nowego systemu wyborczego.

To samo — *mutatis mutandis* — trzeba powiedzieć o ustawie z r. 23 n. e. na cześć Druzusa, o ile istotnie fragmenty tabulae Illicitanae do niej się odnoszą⁶³.

Przedstawiony wyżej pogląd na znaczenie *destinatio* w inskrypcji z Heba w systemie i praktyce wyborczej wczesnego pryncypatu jest zd. m. jedynym, który przy obecnym stanie źródeł pozwala bez potrzeby uciekania się do licznych i niekiedy sztucznych hipotez, na konsekwentne i jednolite tłumaczenie wątpliwości, jakie w naszych wiadomościach o prawie wyborczym pryncypatu powstały w związku z odkryciem wzmiankowanej inskrypcji. Wątpliwości owe mogły powstać, co prawda, tylko na gruncie założenia, iż sam fakt istnienia pewnego tekstu ustawowego stanowi już gwarancję, że współczesne mu stosunki społeczno-polityczne rzeczywiście układały się zgodnie z tym stanem normatywnym. Taki punkt widzenia, szczególnie gdy chodzi o normy z zakresu tzw. prawa publicznego oraz o okres historyczny nacechowany żywą dynamiką rozwoju, wymaga zawsze uprzedniego sprawdzenia. Jeśli zaś, jak w konkretnym przypadku, okaże się, że szereg źródeł pochodzących od różnych autorów zgodnie doprowadza do odmiennych rezultatów, należy go uznać za nieuzasadniony, zwłaszcza o ile analiza samego tekstu normatywnego pozwoli wskazać na wewnętrzne przyczyny jego nieskuteczności w konkretnych warunkach społeczno-politycznych⁶⁴.

Przedstawione wyżej wyniki pozwalają też sprowadzić do właściwej miary znaczenie odkrycia inskrypcji z Heba.

⁶³ Por. wyżej uw. 5.

⁶⁴ Na temat niewykonywania ustaw w wczesnym okresie pryncypatu zawierają dość często aluzje źródła historyczne; por. np. Dio Cass. 54, 10; Tac. Ann. II, 51; II, 83.

Wbrew przesadnym nadziejom wiążanym z tym odkryciem wydaje się, że wymieniona inskrypcja daje częściową odpowiedź na pytanie nie jaki był, lecz jaki miał być system wyborczy za Augusta i Tyberiusza. Ale i ten rezultat nie jest do pogardzenia, dorzuca bowiem nowe spostrzeżenia do zagadnienia wzajemnych stosunków poszczególnych warstw klasy panującej, do zagadnień sposobu formowania się władzy cesarskiej i nowego systemu pryncypatu. Wskazuje w szczególności na usiłowania opozycji senatorskiej osłabienia stanowiska princepsa także na drodze reform ustrojowych, na tendencje do związania interesów pewnej części warstwy ekwitów, silnej finansowo i potencjalnie aktywnej politycznie ze względu na zamieszkanie w Rzymie — z interesami stanu senatorskiego. Ten ostatni stan w oparciu o wzmocnioną władzę konsulów i wspomnianą elitę ekwitów miał za pomocą *destinatio* w specjalnych zgromadzeniach kierować przebiegiem wyborów w zgromadzeniach ludowych, przy czym jako środek skutecznie utrudniający realizację polityki wewnętrznej princepsa pomyślana była tajność głosowania w zgromadzeniach destynacyjnych.

Wszystkie te zamierzenia opozycji udaremniła ostatecznie reforma wyborcza Tyberiusza, wskazana już może przez Augusta, a przenosząca *destinatio* wszystkich magistratur do normalnego, jawnego trybu obrad senatu, gdzie ingerencja princepsa była łatwa i skuteczna.

Nie należy zresztą przeceniać owych prób rozgrywek politycznych pomiędzy poszczególnymi warstwami kierowniczymi klasy panującej. Naczelnym problemem i celem tej klasy jako całości w rzymskiej formacji niewolniczej było utrzymanie panowania nad niewolnikami. Skoro zaś w warunkach gospodarczych i społecznych, w jakich znajdowało się imperium rzymskie w początkach naszej ery, jedynie silna władza princepsa oparta o faktyczną dyktaturę wojskową mogła zapewnić realizację wspomnianego celu, to w konsekwencji inne warstwy zwierzchnie klasy panującej godziły się ostatecznie na utratę znaczenia politycznego za cenę zabezpieczenia systemu eksploatacji niewolników. W tym zakresie bowiem interesy wszystkich warstw tej klasy, zarówno princepsa i stworzonego przez niego aparatu biurokratycznego jak i stanu senatorskiego tudzież ekwitów a nawet części plebsu, były zbieżne.

Dlatego to wybory magistratur za pryncypatu pozostały faktycznie w ręku princepsa.

Р Е З Ю М Е.

I. В связи со своей статьей опубликованной в 1953 г. (*Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. V, 1953, стр. 11—38), в которой находилась реконструкция текста строк 5—50 надписи из Геба, автор занялся в настоящей работе вопросом: применялась ли на практике в общественно-политической жизни во времена раннего принципата процедура назначения (*destinatio*) кандидатов в консулы и преторы, описанная в упомянутой надписи.

Этот вопрос имеет принципиальное значение, а однако существующая научная литература не обратила на него должного внимания. Если даже авторы высказывают взгляд, что процедура *destinatio* не имела существенного значения в избирательном праве принципата, то обходят в общем молчанием вопрос о причине этого явления. Кажется, что только правильный ответ на этот вопрос может обосновать высказанный автором взгляд.

II. Положения надписи из Геба относительно процедуры *destinatio* автор сопоставляет со всеми историческими источниками, которые говорят о системе и избирательной практике во времена Августа и Тиберия. Такое сопоставление подтверждает известный факт, что исторические источники обходят полным молчанием институт собраний для назначения кандидатов в консулы и преторы, о которых говорит надпись из Геба. Дают они совершенно иной образ системы выборов должностных лиц во времена принципата. Автор представляет эту систему отдельно для принципата Августа и принципата Тиберия. Существует также противоречие между данными по надписи из Геба и так называемой избирательной реформой Тиберия, упомянутой Тацитом (*Ann. I, 15*) и иными древними авторами. Автор производит разбор сделанной в существующей научной литературе попытки разъяснения этого противоречия и дает критическую оценку этих взглядов, для которых характерно, что они склонны уменьшать значение исторических и литературных источников и переоценивать достоверность надписи из Геба. По мнению автора большего вни-

мания достойны те научные работы, в которых поднят вопрос, был ли обязательным созыв собраний для *destinatio* (Schönbauer) и вступили ли вообще в силу положения *legis Valeriae Corneliae* и *rogatio* 20 г. н. э. (Gelzer).

Особое значение придает автор гипотезе, согласно которой прообразом собраний для *destinatio* были республиканские так называемые *publica consilia*, созываемые по мере надобности должностными лицами, проводящими выборы (*Coli*).

Сравнивая текст надписи из Геба с иными источниками, приходим к заключению, что процедура *destinatio* не сыграла никакой существенной роли в избирательной системе принципата. Следует однако ответить [дополнительно на вопрос, почему так случилось, в частности — доказать, что в тех конкретных общественно-политических условиях, в каких были изданы *lex Valeria Cornelia* и *rogatio* 20 г. н. э. и в каких эти законы должны были применяться, процедура *destinatio* не могла практически осуществляться.

III. Инициаторами издания *legis Valeriae Corneliae* 5 г. н. э. были консулы из видных аристократических родов. Закон этот был принят сейчас же после раскрытия заговора одного из этих консулов (Цинны) на жизнь Августа. Эти факты дают основание предполагать, что инициатором этого закона был не принцепс, но круги сенатской оппозиции. Август не воспрепятствовал принятию этого закона. Было это с его стороны дальнейшей мнимой уступкой в пользу этой оппозиции, подобно тому как такой уступкой было избрание консулом 5 г. н. э, вождя заговора 4 г. н. э. Реформа процедуры *destinatio* была проявлением политики сенатской оппозиции, которая втремилась усилить власть консула во время выборов, опираясь на воззрения верхушки родовой и финансовой аристократии, выраженные в тайном голосовании. Таким образом создавался противовес системе *suffragatio* и *commendatio*, при помощи которых принцепс фактически воздействовал на выборы. Древние биографы Августа (и он сам в „*Res gestae*“) не упоминают, понятно, о законе *lex Valeria Cornelia*, который не был его творением. Закон этот не мог сыграть какой-либо роли в избирательной системе принципата, ибо принцепс фактически воспрепятствовал его применению. Эта политика принцепса была возможна с точки зрения республиканской законности, так как созыв собраний для *destinatio* (как и прежних *publica consilia*) имел факультативный харак-

тер — на тот случай, если возникало сомнение на счет правильности кандидатур (согласно с выше приведенной гипотезой *Coli* которую автор обосновывает дополнительно двумя аргументами). Если принцепс в каком либо случае применял *suffragatio*, *commendatio* или даже только *nominatio* кандидата, не было надобности в процедуре *destinatio*, ибо не было сомнения насчет кандидата.

В дальнейшем автор обосновывает мнение, что находящееся у Тацита упоминание о избирательной реформе Тиберия является весьма правдоподобным и что положения *rogatio* 20 г. н. э. (и последующий закон 23 г. н. э.) в практике не применялись (ср. Тацит, *Ann*, II, 51; III 19; III 29; III 56).

В ссылке 3 автор приводит те современные научные работы о надписи из Геба, которые не были ему непосредственно доступны при работе над настоящей статьей.

SUMMARY

I — In 1953 the author published an article (see *Czasopismo Prawno-Historyczne*, vol. V, Warsaw 1953, page 11—38) which, among others, included the reconstructed text of lines 5—50 of the inscription from Heba, about the destinatio of candidates for consuls and praetors. The present paper, referring to the same matter, deals with the problem whether the procedure of destinatio did find any real application in the social and political life under the Principate. The problem is of essential meaning and, as yet, was not given the attention it deserves in the literature of the subject. If even opinions were pronounced that in the electoral law of the Principate the procedure of destinatio was of little account, they were not developed into elucidating the reason of this state of things, though, it seems, only a correct answer to this question might base the above opinion upon sound evidence.

II — The clauses of l. 5—50 of the inscription from Heba, concerning the procedure of destinatio, are compared with all historical sources dealing with the system and practice of elections in the reigns of Augustus and Tiberius. The comparison confirms the well-known fact that historical sources pass over in silence the institution of assemblies of destinatio as foreseen by the inscription from Heba. Moreover, they give a different picture of the system of elections to republican magistracies in the period of the Principate; the author presents this system separately for both reigns of Augustus and Tiberius. There is also a controversy between informations the inscription from Heba contains, and the so-called electoral reform of Tiberius, mentioned by Tacitus (*Ann.* I, 15) and other writers of the Antiquity. In the scientific literature up to this time there have been endeavours of explaining these controversies; the author passes them in review, giving a critical estimate of those beliefs which tend to underrate the significance of literary and historical sources, overstating at the

same time the first-hand value of the inscription from Heba. According to his opinion, more noteworthy are the literary positions which discuss the problem, whether or not it was obligatory to summon assemblies of *destinatio* (Schönbauer), and further, whether the *lex Valeria Cornelia* and the *rogatio* of 20 of our era, came into existence at all (Gelzer).

The author ascribes a particular importance to the hypothesis that the primary model for assemblies of *destinatio* must have been the republican so-called *publica consilia*, convoked, if need be, by the magistrates who led the elections (Coli).

In comparing the text of the inscription from Heba (l. 5—50) with other sources it looks evident that the procedure of *destinatio* did not play any essential role in the voting system of the Principate. Yet, one has to explain why it was so, especially point out that under the social and political conditions existing at the time when the *lex Valeria Cornelia* and the *rogatio* of 20 of our era were enacted— and also when they had to be performed — the procedure of *destinatio* could not possibly find any practical application.

III — Since consuls belonging to the highest nobility were movers of the *lex Valeria Cornelia* of 5 of our era, and since the law was enacted directly after had failed the conspiracy of one of them (Cinna) against Augustus life, one has reason for supposing that the law was not inspired by the princeps but by the milieu of senatorial opposition. The fact that Augustus allowed the law to pass, analogously as he allowed the leader of the conspiracy of the year 4 to be elected consul in the year 5 of our era, was on the princeps part a further, pretended concession for the sake of this opposition. The reform of *destinatio* exposes the policy of the senatorial opposition who aimed at strengthening the authority of consuls in conducting elections, by giving them as support the opinion of the aristocratic elite, both financial and by birth, expressed in secret voting. In this way had to be created a counterpoise to the system of *suffragatio* and *commendatio* which were, in fact, used by the princeps as a means of influencing the result of elections. It is understandable that the ancient biographs of Augustus (as well as he himself in „*Res gestae*“) did not mention the *lex Valeria Cornelia* which was not his deed.

Moreover, the law could not play any role in the electoral system of the Principate for, in reality, the princeps hindered its performance. From the point of view of republican legality such a policy of the princeps was possible because the summoning of assemblies of *destinatio* (very much the same as with the former *publica consilia*) was only facultative — employed in the case of doubtfully correct candidature. Since then the princeps, in some particular case, applied *suffragatio*, *commendatio* or even only nomination of the candidate, there was no need of the procedure of *destinatio*, because there was no doubt with regard to the candidate.

Finally, the author gives arguments to ground the view that Tacitus' informations about the so-called electoral reform of Tiberius are to a large extent reliable, and also, that the rogatio of 20 of our era (and eventually the later law of 23 of our era) were not executed in practice (see especially Tac. Ann. II, 51; III, 19; III, 29; III, 56).

In Annex 3 the author quotes those up-to-date literary positions dealing with the inscription from Heba to which he had no direct access while elaborating the present paper.

The manuscript was given for publishing on May 27, 1955.